

Allemaal sprookjes?

Het overkomt de meesten van ons wel eens dat we als opa sprookjes vertellen aan onze kleinkinderen. Maar weten we eigenlijk wel wat we dan vertellen? Ik denk het niet. Daarom heb ik voor mijn probuslezing deze keer dit onderwerp gekozen. Een gewaarschuwd man telt immers voor twee! Sprookjes, mythen, fabels, daar is niets mis mee, maar als iemand zegt: allemaal sprookjes, allemaal mythen, dan wordt daarmee bedoeld dat een en ander naar het rijk der fabelen wordt verwezen. Misschien zegt u aan het eind van mijn inleiding ook wel: “Allemaal sprookjes!”

Het oudste sprookje, *De twee broers*, dateert uit het Egypte van ca. 1300 v.Chr. De ‘Duizend-en-een-nacht-sprookjes’ komen uit het oude Perzië. Veel moderne sprookjes zijn uitwerkingen van fabels van Aesopus (ca. 620-560 v.Chr.)¹, die in de Franse en ook Nederlandse ‘*Esopet*-edities’ in de middeleeuwen tot ons zijn gekomen. Het sprookje *De Wolf en de zeven geitjes* bijvoorbeeld is een uitwerking van Aesopus’ *Het kind en de Wolf*²; moraal: kinderen, doe nooit de deur open voor iemand als je niet zeker weet wie aangebeld heeft. Aan Charles Perrault en de gebroeders Grimm³ hebben we de wereldwijd bekende sprookjesbundels te danken: *Contes de ma Mère l’Oye* (1697)/*Sprookjes van Moeder de Gans* en *Kinder- und Hausmärchen* (1812). Uit preutsheid hebben Perrault zowel als de gebroeders Grimm de naar hun mening te seksueel getinte passages van hun bronnen gekuist. Ongetwijfeld zijn de verhalen eerst generatieslang mondeling overgeleverd en in een later stadium op schrift gesteld: dat geldt voor mythen, sprookjes, sagen en fabels, die alle nauw met elkaar verwant zijn, maar toch verschillen: mythen gingen oorspronkelijk over goden, legendes over heiligen, sagen over historische figuren; fabels eindigen met een moraal, een levensles; sprookjes zijn óók levenslessen, levensverhalen (‘Er was eens een...’), maar het verhaal loopt meestal goed af: ze leefden nog lang, gelukkig en tevreden! Veel van die sprookjes (*Assepoester*, *Sneeuwwitje*, *Roodkapje*, *De Drakendoder*, *De schone slaapster in het bos* enz.) vonden dus hun oorsprong in lang vervlogen tijden of in verafgelegen landen: dat geldt bijvoorbeeld voor het sprookje *Assepoester*, waarvan de eerste van de meer dan driehonderd versies is ontstaan in de negende eeuw in het verre Oosten, waarschijnlijk China: vrouwenvoetjes zijn daar het ultieme sensuele lichaamsdeel, heeft Bauke ons ooit verteld. *Assepoester* krijgt van de toverfee gouden muiltjes voor haar unieke voetjes. Perrault heeft er in zijn versie glazen muiltjes van gemaakt, daarbij (waarschijnlijk expres) twee Franse woorden, die op dezelfde manier worden uitgesproken, *vair* = bont en *verre* = glas, met elkaar verwarrend. In teksten uit de klassieke oudheid speelde schoeisel ook al een rol: bij Strabo (ca. 64 v.Chr.-19 n.Chr.) vindt men het verhaal “van een adelaar die heimelijk een sandaal meeneemt van de schone courtesane Rhodope; hij laat die vallen in de tuin van de farao. Deze is zo verrukt van de sandaal dat in heel Egypte wordt gezocht naar de oorspronkelijke eigenares, die hij tot vrouw wil nemen.”⁴ In Midden-Europa wil een folkloristisch gebruik nog steeds dat de bruidegom de

¹ Zie internet www.wimspapens.nl: *La Fontaine had geen Grieks in zijn ‘pakket’*.

² B. Perry, *Babrius and Phaedrus Fables*, Harvard University Press, 1965, blz. 529

³ Hans Christian Andersen (1805-1875) bedacht de meeste van zijn sprookjes zelf.

⁴ Enigszins aangepast citaat uit B. Bettelheim, *Het nut van sprookjes*, Uitg. De Bezige Bij, 1980, blz. 336

bruid een schoen aanbiedt⁵: wie de schoen past, trekke hem aan! “Aangezien sinds meer dan tweeduizend jaar -zoals blijkt uit Strabo’s mededeling- over de hele wereld in populaire verhalen een muiltje is beschouwd als een sprookjesoplossing voor het probleem de juiste bruid te vinden, moeten daar wel goede redenen voor zijn.”⁶ De schrijver van dit citaat, Bruno Bettelheim, vermeldt dat in het oude Egypte, en ook nu nog, een vrouwensandaaltje bij mannen erotisch werkt. Het vermoedelijk goudleren muiltje⁷ heeft -óók “in enkele varianten van het verhaal”- plaatsgemaakt voor een gouden ring, symbool voor de vagina volgens Bettelheim⁸. De Zwitserse psychologe Marie-Louise Von Franz wijst in haar boek⁹ op het folkloristische ringsteken: daarin moeten we volgens haar, behalve een sportieve competitie tussen jonge mannen, een vruchtbaarheidsritueel zien. Zo heeft ieder sprookje een of meer ‘dubbele bodems’.¹⁰ Dat is, zullen we zien, voer voor psychologen!

Onze verre voorouders, zo stel ik me dat voor, bespraken met elkaar, zoals wij dat ook doen, allerlei problemen (natuurverschijnselen zoals onweer, het wisselen van de seizoenen, de geheimen van leven en dood, de vraag hoe ze hun kinderen moesten voeden en opvoeden enz.) en ze zochten naar een oplossing (in de sprookjes zijn dat de opdrachten die vervuld moeten worden). Er bestaat een direct verband, zegt psychiater dr. C. Schuurman, “tussen de sprookjes en de grote gebeurtenissen van het primitieve menselijke leven nl. de geboorte, het huwelijk en de dood en de pogingen der mensheid van alle tijden, deze grote gebeurtenissen met ernstige inwijdingsplechtigheden en ritueel zo gunstig mogelijk te doen verlopen.”¹¹ Vaak terugkerende onderwerpen van gesprek vormden de stof voor de oerverhalen, de oersprookjes. Via spreken, sprak, spreuk, gesproken, ontstond het woord sprookje! Sprookjes zijn volgens Carl Jung (1875-1961) gebaseerd op het collectieve erfgoed van de mensheid, bestaande uit ‘archetypen’, beelden, gevoelens die diverse culturen al vanaf de prehistorie gemeenschappelijk hebben.

Mellie Uyldert ziet in haar boek, *Verborgene wijsheid van het sprookje*, interessante parallellen tussen sprookjes, folkloristische gebruiken en kosmische gebeurtenissen zoals de zonnewendes van midwinter (de dagen worden langer) en midzomer (de dagen worden korter): “Diep doorleefden onze voorouders de bange dagen van het jaareinde, als de zon steeds krachtelozer werd.”¹² De zon staat dan ogenschijnlijk stil (solstitium = zonnestilstand) en wielen zoals spinnewielen (ook in het sprookje *Doornroosje*) mochten dan niet draaien; Vrouw Holle bekijkt nu in het gelijknamige sprookje of iedereen dat jaar zijn best gedaan heeft, beloont de ijverigen en straft de luiards; door op

⁵ Zie M. Uyldert, *Verborgene wijsheid van het sprookje*, z.j., blz. 138; M.-L. von Franz, *L’interprétation des contes de fées*, 1995, blz.273: volgens Freud betekent de schoen hier vagina en de voet is een symbool voor het mannelijk geslachtslid.

⁶ Bettelheim, blz. 336

⁷ Keizer Diocletianus, 310 n.Chr. bepaalde maximumprijzen voor o.a. goudleren muiltjes: zie Bettelheim, blz. 295.

⁸ Zie Bettelheim, blz. 339

⁹ Von Franz, blz. 116

¹⁰ Zie Bettelheim, blz. 336-345.

¹¹ Schuurman, *Er was eens ... er is nog*, 1984, blz. 31

¹² Uyldert, blz.61; zie ook blz. 99.

de midwinterhoorn te blazen probeert men in Twente de duisternis te verdrijven en met schreeuwen, joelen¹³ en brandstapels denkt men de zon te kunnen reanimeren; tijdens de midzomerfeesten laat men brandende 'zonnewielen' van hellingen rollen als nabootsing van de 'dalende' zon¹⁴; de stenen cirkel van Stonehenge functioneert als decor voor vruchtbaarheidsriten tijdens de zonnewendes. Zon, maan, sterren, planeten zijn ook in onze tijd een belangrijke rol blijven spelen. De datum van Pasen bijvoorbeeld wordt bepaald door de eerste zondag na de eerste volle maan in de lente. De gouden bal in het sprookje *De Kikkerkoning* verwijst naar de zon: als de bal in het water valt, symboliseert dat de zonsondergang; de bal die door de kikker uit het water wordt gehaald, stelt zonsopgang voor.¹⁵

In de oudheid kende men volgens Schuurman "met name"¹⁶ de planeet Jupiter krachten toe die tegenovergesteld zijn aan die van de planeet Saturnus en hij ziet een duidelijke toepassing daarvan in het sprookje *De Wolf en de zeven geitjes*. Daar ontsnapt het kleine geitje aan de vraatzuchtige wolf, zoals, in de mythologie, Jupiter ontsnapt aan zijn vader Saturnus. Van Saturnus wordt verteld dat hij, zoals op het schilderij *Saturnus die zijn zoon verslindt* van Goya (1746-1828) te zien is, zijn kinderen opvrat omdat hij bang was dat ze hem hetzelfde zouden aandoen als hij zijn vader had aangedaan, namelijk hem van de troon stoten. Alleen Jupiter was aan dat kannibalisme ontsnapt, omdat zijn moeder in plaats van de baby vader Saturnus een in doeken gewikkelde steen had voorgeschoteld. Toen Jupiter sterk genoeg was, dwong hij zijn vader met een braakmiddel zijn broertjes en zusjes¹⁷ uit te spuwen. Zelf werd hij de oppergod, in het Grieks Zeus. Het kleine geitje verstopte zich in een klok: Saturnus, in het Grieks Chronos (chronometer!) genoemd, is de god van de tijd! Zoals de tijd (Chronos) alles, heden, verleden en toekomst verslindt, zo vrat ook de wolf de andere geitjes op; de jager, hier Jupiter vertegenwoordigend, verloor echter de zes geitjes uit de buik van de wolf. Zo toegelicht is dit sprookje bijv. een illustratie van het generatieconflict: de ouderen verdrongen door de sterkere jongeren.

De regelmaat van de kosmos -de zon bepaalt het jaar, de maan de maanden, er zijn twaalf sterrenbeelden, vier jaargetijden, vier windrichtingen, zeven kleuren in de regenboog en in de oudheid dacht men dat er zeven planeten waren.- moet de oermens al snel opgevallen zijn. Dat heeft op den duur geleid tot de getallensymboliek die wij óók nog kennen: driemaal is scheepsrecht, in de zevende hemel zijn, dertien is het 'ongeluksgetal' enz. In alle sprookjes nemen getallen een belangrijke, symboliserende plaats in. Sommige, zoals 3, 7, 14, komen heel veel voor. Alle goede dingen in drieën! In *Assepoester* heeft de sprookjesprins bijvoorbeeld de keus tussen drie vrouwen. In de titel van veel sprookjes komt het getal drie voor: *De drie veren*, *De drie talen*, *De drie spinsters*, *De drie poepen en de koe...* Sneeuwwitje wordt driemaal verleid door haar stiefmoeder, drie vogels blijven bij haar graf; de hoofdpersoon van

¹³ Oudnoors hjól=rad, in deze kontekst (zonne)wiel; het Deense woord Jul=Kerstmis.

¹⁴ Zie Uyldert, blz. 99 en Von Franz blz. 189

¹⁵ Zie Uyldert, blz. 59 e.v.: *De kikkerkoning*

¹⁶ Zie Schuurman, blz. 257, 258

¹⁷ Vesta/vuur, Ceres/landbouw, Pluto/onderwereld, Neptunus/zee; Juno werd de vrouw van Jupiter.

Tafeltje, dek je, ezeltje, strek je en knuppel, uit de zak, de jongste van de drie zoons van een kleermaker, krijgt van zijn baas een magische knuppel met behulp waarvan hij weer in het bezit komt van het tafeltje en de ezel, die zijn oudere broers ontstolen zijn. Niet iedereen zal direct in de gaten hebben dat, *en passant*, de drie ontwikkelingsfasen van de mens behandeld worden: de orale (tafeltje dek je), de anale (het ezeltje poept goudstukken), de seksuele. “Als beloning voor zijn goede diensten ontvangt hij een zak met een knuppel erin, waarin het niet moeilijk is, het seksuele symbool van de fallus te herkennen,” zegt dr. Schuurman.¹⁸ Sneeuwwitje beklom zeven bergen, er waren zeven dwergen, volgens Blaauw “persoonlijke, goddelijke krachten, die ieder mens heeft en die hem beschermen en bijstaan in het leven.”¹⁹ “Klein Duimpje en zijn zes broertjes, vormen tezamen de mens in zijn volheid”, product van “de scheppingskracht van zon, maan, planeten, het delfstoffenrijk, het dierenrijk en het plantenrijk.”²⁰ In de wolf en de zeven geitjes symboliseert de geit de wijsheid: in de oudheid werd eenmaal per jaar een geit geofferd aan de godin der wijsheid, Pallas Athene.²¹ Dertien is nog steeds het ‘ongeluksgetal’: Doornroosjes dood wordt voorspeld door de 13^e fee en deze verleidt haar in de verboden kamer van het kasteel; daar verwondt Doornroosje zich aan het spinklosje. “Als ze de oude vrouw ziet spinnen, vraagt Doornroosje: ‘Wat is dat voor ding dat zo grappig op en neer springt?’ Het kost weinig moeite om de mogelijkheid te zien van seksuele symboliek in het spinklosje, maar zodra ze het aanraakt, prikt ze zich in de vinger en valt ze in slaap.”²² Een verboden kamer komt óók voor in het sprookje *Het kindje van Maria*, waarin de dochter het slot van de deur van de 13^e kamer niet open mag maken, maar dat wel doet: “Wie zich aan het getal 13 waagt, treedt buiten de kring der oorspronkelijke natuurverbondenheid en zoekt een weten en begrijpen, dat (...) alleen aan God toekomt.”²³ “Een gesloten kamertje staat in dromen vaak voor de vrouwelijke geslachtsorganen; een sleutel omdraaien symboliseert vaak seksuele gemeenschap.”²⁴ Dat is ook het geval in het sprookje *Blauwbaard* van Perrault (1703), waar een jonge vrouw in de verboden kamer bloedvlekken en door Blauwbaard vermoorde vrouwen ziet. Blauwbaard is de “uitbeelding van het primitief-mannelijke.”²⁵ Het sprookje is gebaseerd op het middeleeuwse *Lied van heer Halewijn*, dat op zijn beurt gewijd was aan een lustmoordenaar, Gilles de Rais (1440):

Heer Halewyn zong een liedekijn,
Al die dat hoorde wou bi hem zijn.
En dat vernam een koningskind,
Die was zoo schoon en zoo bemind.
Zi ging voor haren vader staen:
‘Och vader, mag ik naer Halewyn gaen?’

¹⁸ Schuurman, blz. 223, Uyldert, blz. 116

¹⁹ W. Blaauw-Robertson, *De symbolische betekenis van de klassieke sprookjes*, 1998, blz. 25

²⁰ Blaauw, blz. 37

²¹ Uyldert, blz. 191

²² Bettelheim, blz. 291

²³ Schuurman, blz. 89

²⁴ Bettelheim, blz. 291

²⁵ Schuurman, blz. 99

‘Och neen, gy dochter, neen, gy niet:
Die derwaert gaen, en keeren niet!’

(Ook haar moeder en zus raden het af, maar van haar broer mag ze gaan.)

‘t Is my al eens, waer dat gy gaet,
Als gy uw eer maer wel bewaert
En gy uw kroon naer rechten draegt!’

(Het meisje deed haar mooiste kleren aan en pakte het beste paard uit de stal.)

Zy zette zich schrylings op het ros:
Al zingend en klingend reed zy doort bosch.
Als zy te midden 't bosch mogt zyn,
Daer vond zy myn heer Halewyn.
(...)

Zy reden met malkander voort
En op de weg viel menig woord.
Zy kwamen al aen een galgenveld;
Daer hing zoo menig vrouwenbeeld.
Alsdan heeft hy tot haer gezeid:
‘Mits gy de schoonste maget zyt,
Zoo kiest uw dood! het is noch tyd.’

‘Wel, als ik dan hier kiezen zal,
Zoo kieze ik dan het zweerd voor al.
Maer trekt eerst uit uw opperst kleed.
Want maegdenbloed dat spreidt zoo breed,
Zoot u bespreide, het ware my leed.’
Eer dat zyn kleed getogen was,
Zyn hoofd lag voor zyn voeten ras;
(...)

Zy nam het hoofd al by het haer,
En waschtet in een bronne klaer.
Zy zette haer schrylings op het ros,
Al zingend en klingend reed zy doort bosch.
(...)

Toen ze aen haers vaders poorte kwam,
Zy blaesde den horen als een man.
En als de vader dit vernam,
’t Verheugde hem dat zy weder kwam.
Daer wierd gehouden een banket,
Het hoofd werd op de tafel gezet.²⁶

Het getal 14 staat in sprookjes (bijv. *Sneeuwwitje*, *De drie gouden haren van de duivel* en ook in het hierboven genoemde *Het kindje van Maria*,) voor puberteit, een veel voorkomend thema in sprookjes. Roodkapje moet, hoe onschuldig ze

²⁶ Zie Wikipedia: *Heer Halewijn*

ook lijkt, in dit kader genoemd worden. Bettelheim legt dan ook een direct verband tussen het door haar grootmoeder gemaakte rode kapje en haar “ontluikende seksualiteit, waarvoor ze emotioneel nog niet rijp is.”²⁷ In andere sprookjes zoals *Doornroosje*, *De Ganzenhoedster*, wordt de overdracht van de seksualiteit door een vorige generatie weergegeven door drie bloeddruppels. Volgens Blaauw moet dit sprookje echter vooral opgevat worden “als natuurmythe, waarbij Roodkapje als de zon beschouwd wordt, die door de wolf, de boze winter, wordt verjaagd en dan weer terugkeert.”²⁸ Moeders geven het scheppend vermogen door aan hun dochters. Sneeuwwitjes moeder prikt zich met een naald in de vinger en er vallen dan drie bloeddruppels in de sneeuw: zij zou een kind willen krijgen zo blank als sneeuw, met wangen rood als bloed en haren zo zwart als het ebbenhout van de vensterbank. In het sprookje *De Ganzenhoedster* geeft de moeder haar dochter een witte zakdoek waarop ze drie druppels bloed heeft laten vallen. Bettelheim beschouwt “De drie bloeddruppels als symbool van tot sexuele rijpheid komen” en naar zijn mening herinnert de giftige appel van de heks aan die welke Eva plukte in het paradijs, d.w.z. aan “rijpe sexuele kennis”.²⁹ Sneeuwwitje laat zich verleiden door de vermomde stiefmoeder met dingen die meisjes van haar leeftijd graag willen hebben: een bh, hier keursje genoemd en een mooie kam voor haar kapsel; het keursje wordt te strak aangetrokken door de heks, zodat Sneeuwwitje bijna stikt en de kam is vergiftigd door haar stiefmoeder, die jaloers is op haar dochter. Die stiefmoeder had een jager eerder al gevraagd het meisje te doden en haar de longen en de lever als bewijs van haar dood te brengen. De jager had haar echter bedrogen en de lichaamsdelen van een hinde gebracht. Zoiets gebeurt ook in de sprookjes *De Anjelier*, *Het meisje zonder handen* en *Zon, Maan en Talia* van de Italiaan Giambattista Basile (ca. 1575-1632): in het laatste geval wil een jaloerse koningin, die haar man van overspel verdenkt, een uit dat overspel geboren tweeling door een kok laten koken en door haar man laten opeten. De kok diende een geit op.³⁰ In het klassieke toneelstuk *Iphigeneia in Aulis* van Euripides (480-406 v.Chr.) blijkt een hinde de plaats van Iphigeneia ingenomen te hebben op het ogenblik dat de priester zijn zwaard opheft om haar te onthoofden; Racine herschreef het toneelstuk, *Iphigénie en Aulide* (1674), maar verving de hinde door de schim van de godin Diana, godin van de jacht. Ook Abraham offerde in het *Oude Testament* een ram in plaats van zijn zoon Isaac.

Doornroosje wordt in de versie van Perrault wakker gekust door een sprookjesprins. Perrault wijkt daarbij volgens Bettelheim af van de hierboven al genoemde *Zon, Maan en Talia*. Daar wordt Talia in haar slaap door een koning verkracht en baart ze negen maanden later een tweeling. “Het is te begrijpen dat Perrault het niet gepast vond om aan het Franse hof van Lodewijk XIV een verhaal te vertellen waarin een gehuwde koning een slapend meisje verkracht.”³¹ In *De drie gouden haren van de duivel* gaat het om de puberteitsinwijding van een jongen van wie bij de geboorte werd voorspeld dat hij in zijn 14^e jaar met de dochter van de koning zou trouwen. De koning kocht het kind, stopte het in een doos en gooide het (denk aan Mozes!) in het water,

²⁷ Bettelheim, blz. 216

²⁸ Blaauw, blz. 29

²⁹ Bettelheim, blz. 176, 177, 266

³⁰ Zie Bettelheim, blz. 285

³¹ Bettelheim, blz. 287

maar het werd gered en opgevoed door een molenaar en zijn vrouw. De voorspelling komt uit, maar voordat hij de prinses de zijne mag noemen, moeten er drie vragen beantwoord worden en als opdracht drie gouden haren uit de baard van de duivel getrokken worden.

Dat is vanzelfsprekend allemaal, zoals reeds gezegd, voer voor psychologen en psychiaters. Kinderpsycholoog Bruno Bettelheim baseert zijn sprookjesinterpretaties op de psychoanalyse en het 'recept' van Freud (1856-1939) "dat de mens alleen door dapper te vechten tegen een schijnbaar overstelpende overmacht toch aan zijn bestaan enige zin zal kunnen ontworstelen."³² *Sneeuwwitje* is volgens hem het verhaal van "de oedipale conflicten tussen moeder en dochter."³³ De stiefmoeder is jaloers op de schoonheid van haar stiefdochter en de appel symboliseert volgens hem "iets dat moeder en dochter gemeen hebben en dat zelfs nog dieper gaat dan hun wederzijdse jaloezie –hun rijpe seksuele verlangens."³⁴ Door psychiater dr. C. Schuurman worden de sprookjes "op diepte-psychologische basis verklaard. Schuurman steekt zijn ontzag voor "de geweldige pioniersarbeid van Freud" ook niet onder stoelen of banken en men kan volgens hem "moeilijk de betekenis van het seksuele leven overschatten."³⁵ Op een symposium in het Meertensinstituut (Amsterdam, 26 oktober 2012) beschuldigde dr. Vanessa Joosen³⁶ sprookjesuitleggers die door Freud beïnvloed zijn, zoals Bruno Bettelheim, van seksisme.³⁷ Volgens Freud en Jung vertellen sprookjes wat er zich zoal afspeelt in het onderbewustzijn. Freud analyseerde, kort samengevat, de psyche in onderbewustzijn, 'ego' of bewustzijn, dat in de slaap wijkt voor het onderbewustzijn, en 'superego', het ideale, nagestreefde 'ik'. Achter de hoofd- en bijrolspelers van de sprookjes zitten onze ego's, ons *Unter ich*³⁸, ons *Ich* en ons *Über ich* verborgen. Dat ego (*Ich*) moet verscheidene ontwikkelingsfasen doorlopen voordat het aan een ideaalbeeld, ons *Über ich* kan beantwoorden. Allerlei opdrachten moeten tot een goed einde gebracht worden om aan de heks, de reus, de draak, de boze wolf, de jaloerse stiefmoeder in ons, d.w.z. ons *Unter ich*, te ontkomen, om het ideaalbeeld (de koning, de sprookjesprins of de sprookjesprinses) te realiseren: iedereen wil natuurlijk wel de koning of de 'ware prins' uit het sprookje zijn; liever niet de heks, want zij is "de vertegenwoordigster van die natuurkrachten, die de mens nog niet beheerst, en die hem daarom met ongekende gevaren bedreigen."³⁹

Bettelheim verduidelijkt dit met enkele sprookjes: in *Sindbad de zeeman en Sindbad de sjouwer* uit de sprookjes van *1001 Nacht* wordt aangegeven dat het *Unter Ich*, "de slechte mens in mij"⁴⁰ en het *Ich/ego* ('de harde werker') in één en dezelfde persoon verenigd kunnen zijn. In *Broertje en Zusje*, het sprookje van twee kinderen die van huis zijn weggelopen, slaagt het verstandige meisje (*Ich*) er slechts met moeite in om haar ongeremde broertje (*Unter Ich*) van

³² Bettelheim, blz. 13

³³ Bettelheim, blz 252

³⁴ Bettelheim, blz.266

³⁵ Schuurman, blz. 30 Zie ook de samenvattende tekst op de boekomslog.

³⁶ Zie: sprookjessymposium *Van kikvors tot droomprins* op het internet.

³⁷ Zie: *Controversen tussen psychoanalyse en feminisme* op het internet.

³⁸ Door Freud 'Es'genoemd.

³⁹ Schuurman, blz. 46

⁴⁰ Bettelheim, blz. 108

gevaarlijke dingen te weerhouden, maar als het toch een keer misgaat en het broertje in een hertje veranderd wordt, loopt alles dankzij haar toch nog goed af: “De gespletenheid in de menselijke natuur, aangeduid door zusje en broertje, wordt opgelost door de menselijke integratie als broer en zus herenigd worden in hun menselijke gedaante.”⁴¹ Ook in het oudst bekende sprookje, *De twee broers*, gaat het om tegengestelde karakters, goed en kwaad, die uiteindelijk toch harmonisch samenkomen. In de meeste sprookjes wint het goede het van het kwade: de angst, de jaloezie, de honger, de armoede, de vernedering enz. Allerlei opdrachten moeten tot een goed einde gebracht worden om aan de ‘wolf’ te ontkomen, om het ideaalbeeld te realiseren: “dan komt de grote dag, de dag van het bal, de dag waarop de ziel zich van zichzelf bewust wordt, waarop zij de vreugde ervaart haar eigen schoonheid te herkennen.”, zegt de anthroposofische Blaauw-Robertson, aanhangster van de uit India afkomstige Soefi-beweging.⁴²

In de Freudiaanse analyse van sprookjes speelt het Oedipuscomplex een belangrijke rol: het is gebaseerd op het verhaal van de mythologische Oedipus uit de oudheid, die door een ongelukkig toeval zijn vader doodde en met zijn moeder trouwde, zoals door het orakel van Delphi was voorspeld. Toen een en ander uitkwam, maakte zijn moeder een eind aan haar leven en stak hij bij zichzelf de ogen uit. In het sprookje *Jaak en de bonenstaak* mag de prinses trouwen met de man die haar kan laten lachen. Dankzij die bonenstaak, waarmee hij zijn huwelijksconcurrenten uitschakelt, slaagt Jaak daarin. Zijn magische stok, die doet denken aan de al in het sprookje *Tafeltje, dek je* genoemde knuppel uit de zak, “wekt fallische associaties en geeft Jaak de kans zich te handhaven tegenover zijn vader, die hem tot nu toe de baas was.”⁴³ De geschiedenis van Jupiter versus Saturnus herhaalt zich. In het sprookje *De Drie Talen* gaat het ook om een conflict tussen vader en zoon. Kort samengevat: er was eens een vader die zich ergerde aan zijn domme zoon die bij drie leermeesters alleen de taal geleerd had van kikkers, honden en vogels, respectievelijk water, aarde en lucht symboliserend. Een bediende moest hem in het bos vermoorden, maar liet hem in leven; tegenwoordig zou men zeggen: hij werd het huis uitgezet en moest het verder maar uitzoeken. De jongen lost de problemen op van een land dat last heeft van blaffende honden, en dankzij de voorspelling van kikvorsen en de raad van witte duiven, de Heilige Geest voorstellend, slaagt hij er tegen de verwachtingen van zijn vader in om paus te worden. De vader had dus geen gelijk. In het sprookje *Goudlokje en de drie beren*, samen een gezin vormend, vader, moeder en baby Beer, spelen de drie borden pap, de drie stoelen en de drie bedden een symbolische rol: Goudlokje gebruikt eerst bord, stoel en bed van de vader, wat volgens Bettelheim betekent dat “ze probeert bed en tafel te delen met een vaderfiguur.”⁴⁴ Een en ander bevalt haar toch niet, evenmin als ze op dezelfde manier de intimiteit met de moeder terug kan vinden. Als ze op de kinderstoel gaat zitten, zakt ze daar doorheen, zodat een terugkeer tot de fase van de kindertijd ook niet succesvol lijkt, waarna ze wegloopt uit het berenhuis. “Het sprookje van de *Drakendoder* is voor kinderen een narratieve, symbolische overwinning op het

⁴¹ Bettelheim, blz. 106

⁴² Blaauw, blz 17

⁴³ Enigszins gewijzigd citaat uit Bettelheim, blz. 231

⁴⁴ Bettelheim, blz. 276

Oedipuscomplex: de fixatie op de vader en de moeder als rivaal of liefdesobject (...). Het meisje kan zich identificeren met de begeerlijke prinses, de jongen met de held die de prinses bevrijdt.”⁴⁵

Blaauw-Robertson ziet in sprookjes vooral een verband met religie, “het zieleleven van de mens: de eenwording met God, die de bron en het doel is van alle leven op aarde.”⁴⁶ Als de moeder van Sneeuwwitje in het kraambed sterft, betekent dat volgens haar dat God zich terugtrekt, “of liever, de ziel begint haar gang hier op aarde, waarbij het doel is die eenheid met God terug te vinden.”⁴⁷ Bij Blaauw-Robertson is de giftige appel die de stiefmoeder aan Sneeuwwitje geeft en die vergelijkbaar is met de appel waarvan Eva in het paradijs at, “het symbool van de wijsheid, van het weten, de ontdekking van goed en kwaad. De vergiftigde appel is dat weten dat verder van God voert, dat haar leert twijfelen en ontkennen.”⁴⁸ Volgens Schuurman⁴⁹ bederft die giftige vrucht “de oorsprong der vruchtbaarheid”. Mellie Uydert zegt in haar boek *Verborgen wijsheid van het sprookje* dat sprookjes verklaard kunnen worden vanuit volksgebruiken, psychologie, natuurmythologie (bijv. de koning als symbool voor de zon), vanuit de historie (Blaauwbaard herinnert aan een lustmoordenaar die ooit bestaan heeft), godsdienst, sterrenkunde enz. Het sprookje *Sneeuwwitje* is volgens haar “een analogie (...) van het *kerkelijk jaar*, (...) van het *natuurlijk jaar* en van de *seizoenen der menselijke ziel*.”⁵⁰ Zij ziet bijv. een parallel tussen de geboorte van Sneeuwwitje, Kerstmis, de winter en de ziel die nog wit als sneeuw is. De gevolgen voor Sneeuwwitje van de dood van haar moeder interpreteert zij als volgt: “De hemelse Vader laat haar over aan de boze stiefmoeder Aarde (...): hij zelf zendt ons kwaad en verzoeking, opdat wij kunnen groeien tot zijn *volwassen kinderen*.”⁵¹ In de appel ziet ook zij de vrucht van de Bijbelse “boom-der-kennis”.

Aan het begin van deze lezing vroeg ik: “Allemaal sprookjes?” Nu, aan het eind gekomen, zeggen jullie misschien: “Allemaal sprookjes!”

Wim Spapens
April 2013

Bronnenlijst

-Bettelheim, B.: *Het nut van sprookjes*, uitg. De Bezige Bij, Amsterdam, 1980, 403 blz.

-Blaauw-Robertson, W.: *De symbolische betekenis van de klassieke sprookjes*, 1998 (Oorspr. 1967), 95 blz.

⁴⁵ Theo Meder in *Van Aladin tot enz.*, blz 110

⁴⁶ Blaauw, blz. 7

⁴⁷ Blaauw, blz. 24

⁴⁸ Blaauw, blz. 26

⁴⁹ Schuurman, blz. 162

⁵⁰ Uydert, blz. 87

⁵¹ Uydert, blz. 89

- Dekkers, Ton** & Jurjen van der Kooi & Theo Meder: *Van Aladin tot Zwaan kleef aan/Lexicon van sprookjes: ontstaan, ontwikkeling, variaties*, 1997, 478 blz.
- Internet**: *Controversen tussen psychoanalyse en feminisme*
- Internet**: sprookjessymposium: *Van kikvors tot droomprins*
- Internet**: *Wie is er bang van de Boze Wolf?*
- Schuurman, C.**: *Er was eens Er is nog/ Symbolische betekenis van sprookjes*, 1984 (eerder: 1946, 1949), 402 blz.
- Steiner, R.**: *De wijsheid in sprookjesbeelden*, 2011, 98 blz.
- Uyldert, M.**: *Verborgen wijsheid van het sprookje*, uitg. De Driehoek, Amsterdam, z. j. (eerste uitgave 1979), 219 blz.
- Von Franz, M.-L.**: *L'Interprétation des contes de fées*, 1995 (eerste editie 1970), 636 blz.